

**Universitatea „Ovidius” din Constanța
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Școala Doctorală de Teologie**

TEZĂ DE DOCTORAT

REZUMAT

**Coordonator științific:
Pr. prof. univ. dr. Brînzea Nicolae**

Doctorand:

Stanca Gabriela Nicoleta (Drogeanu)

**Constanța
2024**

**Universitatea „Ovidius” din Constanța
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Școala Doctorală de Teologie**

**DIMENSIUNEA MISIONARĂ A LITERATURII ROMÂNEȘTI
RELIGIOASE ÎN ORTODOXIE**

**Coordonator științific:
Pr. prof. univ. dr. Brînzea Nicolae**

**Doctorand:
Stanca Gabriela Nicoleta (Drogeanu)**

**Constanța
2024**

CUPRINS

1. Introducere	1
1.1. Importanța și relevanța temei	3
1.2. Definirea noțiunilor cheie	8
1.2.1. Misiunea	8
1.2.2. Literatură religioasă	13
1.2.3. Ortodoxia	16
1.3. Obiectivele cercetării	20
1.4. Metodologia de cercetare	22
2. Fundamente teologice și literare ale misiunii în ortodoxie	26
2.1. Definirea misiunii din perspectivă ortodoxă și importanța acesteia în viața Bisericii	26
2.2. Fundamente teologice ale misiunii în ortodoxie	30
2.2.1. Misiunea ca împlinire a poruncii lui Hristos (Matei 28, 19-20)	34
2.2.2. Importanța misiunii în Tradiția și viața Bisericii Ortodoxe	40
2.3. Rolul Bisericii în misiune	46
2.3.1. Funcția Bisericii ca Trup al lui Hristos în lucrarea misionară (Efeseni 4:12-16)	51
2.3.2. Ecclesiologia ortodoxă și aspectele ei misionare	55
2.3.3. Contribuția Sfinților Părinți la dezvoltarea conceptului de misiune	60
2.3.4. Perspective moderne asupra misiunii în teologia ortodoxă	65
2.3.5. Contribuții ale teologilor contemporani la înțelegerea misiunii	71
2.4. Fundamente literare ale misiunii în ortodoxie	77
2.4.1. Literatura ca vehicul al mesajului teologic	79
2.4.2. Importanța literaturii religioase în educația și formarea spirituală a credincioșilor	82
2.4.4. Istoricul literaturii religioase în ortodoxie	85
2.4.5. Genuri literare în literatura religioasă: imnografia, hagiografia, omiletica, apologetica	87
2.5. Scriitori și teologi ortodocși de renume și operele lor misionare	102

2.5.1. Impactul literaturii lor asupra comunității ortodoxe și a misiunii Bisericii	107
3. Introducere generală în contextul literaturii religioase românești	111
3.1. Definirea literaturii religioase românești	113
3.1.1. Conceptul de literatură religioasă în tradiția ortodoxă românească	116
3.1.2. Legătura dintre literatură și misiunea Bisericii în ortodoxia românească	121
3.2. Caracteristicile literaturii religioase românești	126
3.2.1. Elemente stilistice și tematice specifice	129
3.2.2. Integrarea influențelor bizantine și slavone în literatura românească	134
3.3. Începuturile literaturii religioase românești	139
3.3.1. Primele încercări de literatură religioasă autohtonă	144
3.4. Renașterea culturală românească și influența asupra literaturii religioase românești	148
3.4.1. Rolul Bisericii în promovarea culturii și educației religioase	153
3.5. Mitropolitul Varlaam al Moldovei	158
3.5.1. „Cazania” (1643) și rolul ei în misiunea Bisericii	160
3.6. Mitropolitul Dosoftei	166
3.6.1. Contribuția sa la dezvoltarea literaturii religioase prin „Psaltirea în versuri” (1673)	168
3.7. Antim Ivireanul	173
3.7.1. Rolul său în dezvoltarea limbii liturgice românești și în consolidarea identității religioase românești	176
4. Teme și motive misionare în literatura românească religioasă	183
4.1. Tema mântuirii și a vieții veșnice	183
4.1.1. Rolul Sfinților în lucrarea mântuirii	187
4.2. Tema luptei dintre bine și rău	190
4.2.1. Diavolul și ispitele	193
4.2.2. Biruința binelui prin credință și fapte	196
4.3. Tema pocăinței și a iertării	199
4.3.1. Taina Pocăinței sau iertarea dumnezeiască	202
4.3.2. Iertarea ca manifestare a iubirii divine	205
4.4. Tema suferinței și a răbdării	207

4.4.1. Modelul Hristos în suferință	209
4.4.2. Răbdarea ca virtute creștină	212
4.5. Tema sfințeniei	214
5. Impactul literaturii religioase românești asupra comunităților ortodoxe	218
5.1. Formarea conștiinței religioase prin literatură	222
5.1.1. Influența textelor religioase asupra vieții spirituale a credincioșilor	226
5.1.2. Literatura religioasă ca instrument de educație morală și spirituală	228
5.1.3. Literatura religioasă ca vector al identității naționale și ortodoxe	230
5.2. Contribuția literaturii religioase la păstrarea și promovarea identității ortodoxe	233
5.2.1. Literatura religioasă în contextul rezistenței culturale și religioase	235
5.3. Literatura religioasă în fața secularismului și a globalizării	237
5.3.1. Modalități contemporane de misiune prin literatură	240
5.3.2. Răspunsuri contemporane la provocările misionare	243
6. Concluzii	247
Bibliografie	252

Literatura religioasă românească, în cadrul Ortodoxiei, a avut un rol central în formarea și dezvoltarea spiritualității și identității naționale. De-a lungul secolelor, aceasta a servit drept vector principal pentru transmiterea învățăturilor creștine, consolidarea comunităților și menținerea coeziunii sociale într-o perioadă marcată de multiple provocări istorice și culturale. În perioadele de ocupație străină și asuprire, literatura religioasă a fost un instrument important pentru menținerea coeziunii și continuității culturale. Biserica Ortodoxă Română a utilizat această literatură pentru a întări legăturile comunitare și pentru a rezista presiunilor de asimilare culturală. Înțelegerea dimensiunii misionare a literaturii religioase ortodoxe românești implică o explorare profundă a evoluției acestei literaturi și a modului în care Biserica Ortodoxă Română a utilizat textele religioase pentru a răspândi și întări credința ortodoxă.

Primele manifestări ale literaturii religioase românești datează din secolul al XVI-lea, când au apărut traduceri în limba română ale principalelor cărți de cult. Traducerea „Tetraevangelului” de către diaconul Coresi în 1561 marchează un moment important în istoria culturală românească, oferind acces la textele sacre într-o limbă inteligibilă pentru credincioși. Aceste traduceri nu au fost doar instrumente liturgice, ci și mijloace de educație religioasă, contribuind la formarea unei identități religioase comune. Traducerea cărților sfinte în limba română a avut un impact profund asupra consolidării identității naționale și religioase, facilitând înțelegerea și participarea activă a credincioșilor la viața bisericească.

În secolul al XVII-lea, personalități precum Varlaam și Dosoftei au continuat această tradiție, contribuind semnificativ la dezvoltarea literaturii religioase românești. Varlaam, mitropolitul Moldovei, a publicat „Cazania” în 1643, prima carte tipărită în limba română în Moldova, care a avut un rol esențial în educarea religioasă a poporului. Dosoftei, mitropolitul Moldovei, cunoscut pentru „Psaltirea în versuri”, a fost un alt pionier al literaturii religioase, contribuind la popularizarea textelor sacre și la îmbogățirea limbii române prin traduceri poetice și lucrări liturgice. „Literatura religioasă din secolul al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XVIII-lea a avut rolul decisiv în afirmarea limbii române literare. Cartea religioasă, nu cronică, a fost locul frământărilor artistice, cu repercusiuni asupra unui public mai larg. Cronicile românești au fost publicate foarte târziu, rămânând cunoscute unui public restrâns, în vreme ce tipăriturile religioase, atât prin numărul tot mai mare de exemplare, cât și prin folosirea lor în viața Bisericii, au impus o anumită formă a limbii române. De altfel, primele preocupări pentru statutul limbii

române, expresivitate etc., se înregistrează în predosloviile cărților de cult (Varlaam, Simion Ștefan, Dosoftei ș.a.)”¹.

Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești la începutul secolului al XVIII-lea, este o altă figură marcantă a literaturii religioase românești. Prin operele sale, Antim Ivireanul a promovat nu doar credința ortodoxă, dar și cultura română, tipărind numeroase cărți religioase și literare. Printre cele mai cunoscute lucrări ale sale se numără „Didahiile”, o colecție de predici care a avut un impact deosebit asupra dezvoltării limbajului religios românesc și asupra formării conștiinței religioase a credincioșilor.

Secolul al XIX-lea a adus cu sine mișcări de renaștere națională și culturală, în cadrul cărora literatura religioasă a jucat un rol fundamental. Traducerile Bibliei și ale altor texte fundamentale au fost continuate și îmbunătățite, contribuind la răspândirea și aprofundarea cunoștințelor religioase. În această perioadă, personalități precum Andrei Șaguna și Nicodim Munteanu au avut o influență semnificativă asupra literaturii religioase. Andrei Șaguna, mitropolitul Transilvaniei, a fost un fervent susținător al educației religioase și al tipăririi de cărți religioase în limba română, consolidând astfel identitatea religioasă și culturală a românilor din Transilvania. Pe lângă traduceri îmbunătățite ale textelor sacre, această perioadă a fost marcată de un efort concertat de a integra valorile religioase în mișcarea de renaștere națională.

În perioada interbelică, literatura religioasă a continuat să se dezvolte, reflectând schimbările sociale și politice din România. Scriitori și teologi precum Dumitru Stăniloae au avut un impact profund asupra gândirii religioase și culturale. Dumitru Stăniloae, unul dintre cei mai mari teologi ortodocși români, a fost cunoscut pentru lucrările sale teologice și pentru traducerea *Filocaliei*, o colecție de scrieri ascetice și mistice². Această lucrare monumentală a avut un rol esențial în revitalizarea spiritualității ortodoxe în România și în promovarea unei înțelegeri mai profunde a teologiei ortodoxe.

Literatura religioasă românească a avut un rol esențial și în perioada comunistă, când Biserica Ortodoxă Română a trebuit să facă față presiunilor și persecuțiilor regimului ateist. În ciuda cenzurii și a restricțiilor, literatura religioasă a continuat să fie un mijloc de rezistență spirituală și culturală. Multe texte religioase au circulat clandestin, iar scriitorii și teologii ortodocși

¹ Conf. dr. Carmen-Maria Bolocan, „Aspecte ale religiozității textului sacru la Sfinții Mitropoliți Dosoftei și Varlaam”, în *Teologie și Viață*, Nr. 5-8, mai-august 2014, p. 48

² Pr. prof. dr. Ioan C. Teșu, „Receptarea operei părintelui profesor Dumitru Stăniloae în viața și spiritualitatea monahală (I)”, în: *Teologie și Viață*, Nr. 5-8, mai-august 2013, p. 51

au găsit modalități de a transmite mesajul creștin și de a menține vie credința în rândul credincioșilor. Un exemplu remarcabil este „Jurnalul fericirii”³ de Nicolae Steinhardt, care oferă o mărturie puternică despre trăirea credinței în condiții de persecuție⁴.

După căderea regimului comunist, literatura religioasă românească a cunoscut o renaștere, beneficiind de libertatea de exprimare redobândită⁵. Aceasta a permis publicarea și reeditarea unor lucrări fundamentale, precum și apariția unor noi creații teologice și spirituale. În acest nou context, literatura religioasă a continuat să joace un rol important în răspândirea și întărirea credinței ortodoxe, abordând și noile provocări ale societății contemporane, precum secularizarea și globalizarea⁶. Autori contemporani au explorat teme variate, de la spiritualitate și etică, la dialog interreligios și provocările modernității, reflectând diversitatea și vitalitatea literaturii religioase ortodoxe românești.

Astfel, literatura religioasă românească, prin diversitatea și profunzimea sa, a fost și rămâne un instrument esențial al misiunii Bisericii Ortodoxe Române. Aceasta a contribuit la formarea identității religioase și culturale a românilor, a oferit suport spiritual în perioade de criză și a facilitat transmiterea valorilor creștine de la o generație la alta. Studiul acestei literaturi din perspectivă misionară permite o înțelegere mai profundă a modului în care Biserica Ortodoxă Română și-a îndeplinit misiunea de a răspândi Evanghelia și de a întări credința în rândul poporului român. Analizând evoluția și impactul literaturii religioase, se evidențiază modul în care aceasta a fost folosită ca un mijloc de educație, inspirație și rezistență culturală, reflectând în același timp provocările și adaptările la contextul social și istoric al fiecărei epoci.

În această lucrare am dorit să explorez în detaliu dimensiunea misionară a literaturii religioase românești în Ortodoxie, având în vedere importanța acesteia în definirea și consolidarea identității religioase și culturale a poporului român. Am considerat esențial să înțelegem modul în care literatura ortodoxă a jucat un rol vital nu doar în transmiterea credinței, ci și în rezistența culturală față de provocările istorice majore cu care comunitatea românească s-a confruntat de-a lungul secolelor.

³ N. Steinhardt, *Jurnalul Fericirii*, Editura Polirom, Iași, 2008

⁴ Drd. Răzvan Cătălin Benzal, „Repere teologice în opera monahului Nicolae de la Rohia”, în *Teologie și Viață*, Nr. 9-12, septembrie-decembrie 2013, p. 122

⁵ David Pestroiu, „De la postcomunism la postmodernitate. Câteva considerații privind provocările misionare din ortodoxia românească după căderea comunismului”, în: *Altarul Reîntregirii*, Supliment 1, 2015, pp. 154-155

⁶ Peter B. Clarke, *New Religions in Global Perspective: A Study of Religious Change in the Modern World*, Routledge, London and New York, 2006

Am început prin a defini clar noțiunile esențiale care structurează această cercetare – „misiune”, „literatură religioasă” și „ortodoxie” – deoarece acestea constituie nucleul conceptual al analizei mele. În teologia ortodoxă, misiunea nu se limitează doar la propovăduirea Evangheliei, ci are o dimensiune holistă, fiind strâns legată de viața liturgică și de mărturisirea personală a credinței. De asemenea, literatura religioasă ortodoxă nu reprezintă doar un corpus de texte scrise pentru a educa credincioșii, ci este un instrument de catehizare, educație morală și formare spirituală, cu o profundă semnificație misionară.

În acest sens, literatura religioasă românească a fost un vehicul central de transmitere a valorilor creștine și a contribuției teologice ortodoxe, iar misiunea Bisericii Ortodoxe Române nu poate fi înțeleasă pe deplin fără a lua în considerare acest aspect. Am dorit, așadar, să investighez felul în care această literatură a influențat nu doar dimensiunea spirituală a credincioșilor, ci și identitatea culturală a românilor, mai ales în perioade de încercare, precum dominația otomană, comunismul sau renașterea națională din secolele XIX și XX.

Metodologic, lucrarea îmbină analiza literară și teologică cu o abordare istorică, oferind astfel o perspectivă interdisciplinară asupra subiectului. Am cercetat textele religioase fundamentale, cum ar fi traducерile biblice, lucrările teologice ale Sfinților Părinți și scrierile hagiografice, în scopul de a releva nu doar rolul lor educativ și spiritual, ci și impactul lor cultural și identitar asupra poporului român. Este remarcabil cum aceste texte au devenit puncte de referință nu doar pentru Biserică, ci și pentru identitatea națională în fața asupririlor externe și interne.

Această privire generală asupra temei m-a ajutat să definesc mai clar obiectivele cercetării: să analizez nu doar conținutul acestor texte, ci și efectele lor asupra comunității ortodoxe românești, asupra dezvoltării limbii și culturii române și asupra rezistenței spirituale în fața regimurilor care au încercat să suprimе credința. Dimensiunea misionară a literaturii religioase ortodoxe românești nu poate fi separată de impactul său asupra istoriei și culturii noastre, acest aspect fiind explorat cu minuțiozitate în cuprinsul lucrării.

Lucrarea se concentrează pe explorarea dimensiunii misionare a literaturii religioase ortodoxe românești dintr-o perspectivă teologică și culturală. În centrul cercetării mele se află felul în care literatura religioasă a acționat ca un agent al misiunii Bisericii Ortodoxe Române, jucând un rol fundamental în formarea identității religioase și culturale a poporului român. Aceasta nu s-a limitat doar la transmiterea învățăturilor ortodoxe, ci a fost un instrument de educare, rezistență și consolidare a coeziunii spirituale și naționale.

Unul dintre punctele principale pe care le-am analizat este relația dintre teologia misiunii și literatura religioasă, în contextul învățăturilor Bisericii Ortodoxe. În Ortodoxie, misiunea nu este doar o activitate exterioară sau un efort de evanghelizare, ci o expresie a trăirii creștine profunde, integrate în viața comunitară și liturgică. Am subliniat cum, în acest sens, literatura religioasă ortodoxă, prin textele liturgice, catehisme și scrierile patristice, a fost un mijloc prin care credința s-a consolidat și a pătruns în viața de zi cu zi a credincioșilor.

Un alt punct important este analiza istorică a evoluției literaturii religioase ortodoxe românești. În această secțiune, am investigat în detaliu perioadele-cheie din istoria României, începând cu secolul al XVI-lea, când primele traduceri în limba română ale textelor sacre au avut un impact decisiv asupra formării unei identități religioase comune. Lucrările lui Varlaam și Dosoftei au fost studiate ca momente importante în consolidarea limbii române și în răspândirea învățăturilor ortodoxe. Acești autori nu doar că au facilitat accesul la textele sacre în limba vernaculară, dar au contribuit și la întărirea sentimentului de apartenență religioasă și națională.

Lucrarea continuă cu o analiză aprofundată a secolului al XVIII-lea și al XIX-lea, perioade în care figuri precum Antim Ivireanul și Andrei Țaguna au jucat roluri esențiale în promovarea literaturii religioase ortodoxe. M-am concentrat pe felul în care aceste personalități au utilizat literatura religioasă atât ca mijloc de catehizare și educație religioasă, cât și ca vehicul pentru renașterea culturală românească. Prin lucrări precum „Didahiile” lui Antim Ivireanul și traduceri biblice ale lui Andrei Țaguna, s-a consolidat nu doar credința ortodoxă, dar și identitatea culturală românească, într-o perioadă de provocări politice și sociale.

Un alt aspect central al lucrării este impactul literaturii religioase asupra comunităților locale, evidențiind rolul acesteia în liturghie, educație și formarea duhovnicească. În această secțiune am studiat cazuri concrete în care literatura religioasă a fost folosită în educația religioasă a tinerilor, în predici și în activități catehetice, dar și în rezistența spirituală în fața regimurilor opresive. În mod special, am analizat și perioada comunistă, când Biserica Ortodoxă Română a utilizat literatura religioasă ca un instrument de supraviețuire spirituală. Scriitori precum Dumitru Stăniloae au contribuit la păstrarea și aprofundarea spiritualității ortodoxe în fața unui regim ateist și represiv, iar „Jurnalul fericirii” de Nicolae Steinhardt este un exemplu de literatură religioasă care a acționat ca un refugiu spiritual.

De asemenea, un punct important pe care l-am discutat este rolul simbolurilor religioase și al limbii în consolidarea mesajului misionar al literaturii religioase. Limbajul specific, profund

teologic și simbolistic al textelor religioase ortodoxe a fost important pentru transmiterea mesajului creștin în rândul credincioșilor, iar acest limbaj a fost studiat ca o componentă fundamentală a culturii ortodoxe românești. Prin imnografie, hagiografie și predici, Biserica Ortodoxă Română a transmis nu doar dogme și învățături, ci și un mod de viață bazat pe valorile creștine fundamentale.

Am urmărit să demonstrez că literatura religioasă ortodoxă nu este doar un produs al teologiei și culturii, ci un mijloc activ de misiune, care a contribuit la întărirea credinței, a identității religioase și culturale și a coeziunii sociale în comunitățile ortodoxe din România. Am pus în lumină modul în care aceste texte au avut o influență profundă asupra istoriei, culturii și identității naționale, subliniind că literatura religioasă ortodoxă este, în esență, un instrument vital al misiunii Bisericii.

Pe măsură ce am finalizat această cercetare, am realizat cu mai mare claritate cât de profundă și esențială este dimensiunea misionară a literaturii religioase ortodoxe românești pentru dezvoltarea spirituală și culturală a poporului român. Această literatură, în mod constant ignorată sau considerată doar un instrument secundar al Bisericii, s-a dovedit a fi un vehicul esențial pentru misiunea ortodoxă, atât în rândul clerului, cât și în rândul credincioșilor de rând. Prin ea, valorile creștine, învățăturile morale și dogmele ortodoxe au pătruns în inima comunităților românești, contribuind nu doar la viața religioasă, ci și la păstrarea unei identități culturale distincte.

Una dintre concluziile importante la care am ajuns este că literatura religioasă ortodoxă a fost, dincolo de orice, un instrument de educație spirituală și de formare morală. Am văzut cum traducerea biblice, predicile, viețile sfinților și catehismele au acționat ca mijloace puternice prin care credința a fost predată, dar și trăită în mod practic. Rolul educativ al acestor texte nu poate fi subestimat, deoarece ele au format generații de credincioși nu doar prin oferirea de informații teologice, ci și prin modelarea unor conștiințe morale și spirituale dedicate vieții creștine. Această contribuție a literaturii religioase ortodoxe la educarea și modelarea spirituală a românilor a fost una de durată, transmițând valorile creștine de la o generație la alta, chiar și în cele mai dificile perioade ale istoriei.

Un alt aspect care a ieșit la iveală în concluziile mele este că literatura religioasă a jucat un rol vital în păstrarea identității naționale și culturale în fața presiunilor externe. Perioadele de dominație străină, asupririle politice și mai târziu regimul comunist au încercat să slăbească legăturile spirituale și naționale ale poporului român. Însă Biserica Ortodoxă Română, prin intermediul literaturii religioase, a reușit să mențină vie această legătură, oferind românilor un

punct de sprijin în momentele de criză. Scrierile religioase, de la operele lui Antim Ivireanul și Dosoftei, până la cele ale lui Dumitru Stăniloae și Nicolae Steinhardt, au fost veritabile fortărețe spirituale, capabile să ofere credincioșilor refugiu și speranță în fața asupririlor.

Într-un alt plan, am constatat că literatura religioasă a fost nu doar un instrument de păstrare a tradiției, ci și unul de adaptare la noile provocări ale fiecărei epoci. Traducerile textelor sfinte în limba română, începând cu diaconul Coresi, au fost un act misionar în sine, prin care credința a devenit accesibilă tuturor. De asemenea, în secolele XIX și XX, literatura religioasă a răspuns noilor provocări ale renașterii naționale, integrând valori religioase în mișcările culturale și politice ale vremii. Această capacitate de adaptare a fost esențială pentru supraviețuirea și relevanța continuă a Bisericii Ortodoxe Române în viața publică.

O altă concluzie importantă pe care am tras-o este legătura strânsă dintre literatură și viața liturgică a Bisericii. În Ortodoxie, textele religioase nu sunt doar cuvinte scrise, ci sunt trăite în cadrul liturghiei și al ritualurilor bisericești. Prin rugăciunile și cântările liturgice, textele religioase au devenit parte integrantă a vieții spirituale a credincioșilor. Așadar, am arătat că literatura religioasă nu este doar un obiect al studiului teologic, ci o experiență vie care se manifestă în cadrul comunității, în fiecare Sfântă Liturghie și în fiecare rugăciune zilnică.

În fine, literatura religioasă ortodoxă a fost și este un puternic instrument de dialog cu modernitatea. În contextul actual al secularizării și al globalizării, am observat cum literatura teologică ortodoxă contemporană încearcă să răspundă la noile provocări morale și sociale. Acest dialog cu modernitatea se reflectă în scrierile care abordează subiecte precum bioetica, justiția socială și criza spirituală a omului contemporan. Prin aceste contribuții, Biserica Ortodoxă Română continuă să își îndeplinească misiunea, oferind credincioșilor repere solide într-o lume în continuă schimbare.

În concluzie, am demonstrat că literatura religioasă ortodoxă românească nu doar că și-a îndeplinit misiunea spirituală și educativă de-a lungul secolelor, dar a fost un pilon central în construirea și menținerea identității religioase și culturale a poporului român. Această literatură rămâne un element fundamental al misiunii Bisericii Ortodoxe Române, având o relevanță continuă în viața spirituală, culturală și socială a României. Am încheiat cu convingerea că studiul dimensiunii misionare a literaturii religioase ortodoxe este de o importanță extraordinară pentru înțelegerea atât a trecutului, cât și a viitorului spiritualității ortodoxe în România.

Bibliografie selectivă:

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a PF Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodox Române, București, 2013
2. † Anastasie, Arhiepiscopul Tiranei și al întregii Albanii, „Scopul și motivul misiunii (dintr-o perspectivă teologică)”, în *Misiune pe urmele lui Hristos*, Editura Andreiană, Sibiu, 2013
3. † Andrei, Arhiepiscop de Alba Iulia, „Părintele Sofian Boghiu Mărturisorul”, în: *Un iconar de suflete. Mărturii despre Părintele Sofian*, Volumul I, Editura Basilica, Sfânta Mănăstire Antim, București, 2009
4. † Irineu Pop Bistrițeanul, episcop-vicar, *Pâinea vieții și paharul mântuirii*, Editura Aletheia, Bistrița, 2001
5. Adam, Domin, „'Priceasna' and 'Koinonikon' – History, structure and form -”, în: *Altarul Reîntregirii*, Nr. 2, 2013
6. Adam, Domin, „Trecut, prezent și viitor în muzica bisericească românească”, în: *Altarul Reîntregirii*, Nr. 3, 2013
7. Adamantios, Pr. prof., Avgustinos, „Spovedanie sau psihoterapie?”, în: Buchiu, Pr. prof. dr., Ștefan (Coordonator), *Sensurile și importanța Sfintei Taine a Spovedaniei și ale Sfintei Taine a Împărtășaniei în teologia, spiritualitatea și misiunea ortodoxă contemporană*, Editura Basilica, București, 2015
8. Agignoaei, Drd., Alexandru Nicolae, „Misiunea eshatologică a Bisericii față de lume în afara cultului divin public: valori umane și libertate religioasă atât aici și acum, cât și acolo și atunci”, în: *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Vol. 10, Nr. 2, 2022
9. Akhaladze, Adam Vakhtang, „Personal cross-cultural communicative competence in biographical and hagiographical life and activities of Saint Anthim the Iberian (Georgian)”, în: *Annals of the Academy of Romanian Scientists Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalis*, vol. 8, no. 1-2, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, 2016, nr. 1-2
10. Alfeyev, Mitropolitul, Ilarion, *Taina Sfântă a Bisericii. Introducere în istoria și problematica disputelor imiaslave*, Ediție îngrijită de pr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă, Traducere de Mihai Bodnariuc și Roman Onica, Editura Renașterea, Cluj/Napoca, 2021

11. Aluaș, Maria, „Radioul ca mijloc de comunicare a mesajului evanghelic”, în: *Studii Teologice*, Seria a III-a, Anul VI, Nr. 4, octombrie-decembrie 2010
12. Anania, Valeriu, *Cartea deschisă a Împărăției. O însoțire liturgică pentru preoți și mireni. De la Betleemul Nașterii, la Ierusalimul Învierii*, Editura Polirom, Iași, 2011
13. Anania, Valeriu, *Pro memoria. Acțiunea catolicismului în România interbelică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993
14. Andreicuț, Andrei, *Spovedanie și comuniune*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, Ediția a II-a, 2011
15. Antim Ivireanul, *Opere. Didahii*, ediție de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1997
16. Antonie, Mitropolitul, de Suroj, *Școala Rugăciunii*, Traducere de Gheorghe Fedorovici, Editura Sophia, Editura Cartea Ortodoxă, București, 2006
17. Arvai, Ierom. drd., Nectarie, „Autorii filocalici. Viața și opera lor”, în: *Altarul Banatului*, nr. 4-6, aprilie-iunie 2017
18. Augustin, „De Bono Viduitatis”, în: P.L. XL
19. Bartolomeu, Patriarhul ecumenic, *Întâlnire cu Taina. O prezentare contemporană a Ortodoxiei*, traducere diac. habil. Ștefan L. Toma, Editura Andreiana, Sibiu, 2016
20. Bazin, Jean-Nicolas; Cottin, Jerome, *Virtual Christianity: potential and challenge for the churches*, WCC Publications, Geneva, 2004
21. Bădără, Doru, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Editura Istros, Brăila, 1998
22. Bădescu, Mihai, „The Role of Saint Anthimos the Ivirite in the Development of the Romanian Culture”, în: *Annals of the Academy of Romanian Scientists Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalis*, vol. 8, no. 1-2, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, 2016, nr. 1-2
23. Băgăcian, Petru Ovidiu, „Parohia, mediu de vindecare a creștinilor prin harul lui Hristos”, în: *Altarul Reîntregirii*, Nr. 3, 2015
24. Beaudoin, Thomas M., *Proclaiming the gospel in a wired world*, Princeton Theological Seminary Press, Princeton, 2001
25. Beauregard, Pr., Marc Antoine Costa de, „Aspecte ale preaslăvirii Preasfintei Treimi în teologia ortodoxă contemporană” în: *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”. Anul universitar 2003-2004 Închinat memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae cu*

prilejul împlinirii a 100 de ani de la naștere, Editura Universității din București, (Anul IV) 2004

26. Behr-Sigel, Elisabeth, *Lev Gillet: Un monah al Bisericii de Răsărit*, Traducere în limba română de Ciprian Vidican, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2020
27. Bel, Pr. conf. dr., Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană. 2. Exigențe*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002
28. Bel, Pr. prof. dr., Valer (Coordonator), *Misiologie Ortodoxă*, Vol. I, Manual pentru Facultățile de Teologie din Patriarhia Română, Editura Basilica, București, 2021
29. Bel, Pr. prof. dr., Valer, *Misiune, parohie, pastorație. Coordonate pentru o strategie misionară*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2006
30. Bel, Pr. prof. dr., Valer; Preda, Lect. dr., Radu, „Dezvoltarea studiilor misionare și sociale”, în: Pr. prof. dr. Viorel Ioniță (Coord.), *Teologia ortodoxă în secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2011
31. Bel, Pr., Valer, „Filantropia creștină în cadrul misiunii Bisericii”, în: *Medicii și Biserica*, vol. 1, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2003
32. Bel, Pr., Valer, „Participarea mirenilor la misiunea Bisericii”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Series Theologia Orthodoxa*, XLVI, 1-2, 2001
33. Bel, Valer, *Teologie și Biserică*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2008
34. Beldiman, Pr. lect. dr., Nicușor, „The Homiletic Service of the Metropolitan Joseph Naniescu”, în: *Teologie și Viață*, Nr. 5-8, mai-august 2016
35. Belean, Preot conf. univ. dr., Nicolae, „Efectul terapeutic al cântării religioase asupra sufletului omenesc”, în: *Altarul Banatului*, nr. 4-6, aprilie-iunie 2020
36. Benza, Drd., Răzvan Cătălin, „Repere teologice în opera monahului Nicolae de la Rohia”, în *Teologie și Viață*, Nr. 9-12, septembrie-decembrie 2013
37. Bernardi, Jean, *Grigorie din Nazianz. Teologul și epoca sa (330-390)*, Traducere: Cristian Pop, Cu o selecție a Poemelor autobiografice în traducere diac. Ioan I. Ică jr. Editura Deisis, Sibiu, 2002
38. Bianchi, Enzo, *Ascultând Cuvântul – pentru lectura duhovnicească a Scripturii în Biserică*, traducere de Maria-Cornelia ICA jr., Editura Deisis, Sibiu, 2011
39. Biriș, Pr. drd., Cosmin-Florin, „Asistența socială la nivel de slujire colectivă. De la Patriarhul Iustin Moisescu până astăzi”, în: *Teologie și Viață*, Nr. 9-12, septembrie-decembrie 2019

40. *Biserica în misiune – Patriarhia Română la ceas aniversar. 120 de ani de autocefalie (1885-2005), 80 de ani de Patriarhat (1925-2005)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005
41. Bobrinskoy, Pr. prof. dr., Boris, *Taina Bisericii*, Traducere: Vasile Manea, Cu un studiu introductiv de Pr. dr. Ioan Bizău, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002
42. Bogdan, Preot dr., Radu-Cosmin, „Criterii de interpretare a cântării liturgice în Biserica Ortodoxă”, în: *Altarul Banatului*, nr. 1-3 ianuarie-martie 2015
43. Bogodae, Teodor, „Personalitatea mitropolitului Antim Ivireanul”, în: *Mitropolia Banatului*, anul XVI, 1966, nr. 7-9
44. Bolocan, Conf. dr., Carmen-Maria, „Aspecte ale religiozității textului sacru la Sfinții Mitropoliți Dosoftei și Varlaam”, în *Teologie și Viață*, Nr. 5-8, mai-august 2014
45. Bolocan, Conf. dr., Carmen-Maria, „Mărturisirea credinței în Duhul Sfânt — fundament al teologiei baptismale”, în: *Teologie și Viață*, Nr. 9-12, septembrie-decembrie 2011
46. Bordeianu, Mihai, „Dosoftei - deschizător de drumuri în lirica românească”, în: *Cercetări istorice*, Muzeul de Istorie a Moldovei, V, anul 1974
47. Bosch, David J., *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Orbis, Maryknoll, New York, 1991
48. Botez, Angela; Botez, Victor, „Anthim the Ivirite an Exponent of Caucasian and Romanian Spirituality in the 18th Century”, în: *Annals of the Academy of Romanian Scientists Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalis*, vol. 8, no. 1-2, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, 2016, nr. 1-2
49. Botezan, Florin, „Părintele Constantin Galeriu”, în: *Altarul Reîntregirii*, Nr. 1, 2013
50. Botoi, Pr. dr., Oliviu-Petru, „Perspective etice cu privire la dialogul interreligios creștin-islamic contemporan în contextul libertății religioase”, în: *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Vol. 7, Nr. 1, 2019
51. Bria, Pr. prof. dr., Ion, *Destinul Ortodoxiei*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989
52. Bria, Pr., Ion, „Biserica și Liturghia”, în: *Ortodoxia*, XXXIV, 1982, nr. 2
53. Bria, Pr., Ion, „Dimensiunea hristologică a iconomiei mântuirii”, în: *Ortodoxia*, nr. 2/1983
54. Bria, Pr., Ion, *Curs de teologie și practică misionară ortodoxă*, dactilografiat, Geneva, 1982

55. Bria, Pr., Ion, *Liturghia după Liturghie. Misiune apostolică și mărturie creștină – azi*, Editura Athena, București, 1996
56. Brînzea, Nicolae, „Evolutions and Involution in the Church-State Relationship”, în: Vanca, Dumitru A.; Cherry, Mark; Albu, Alin (Ed.), *Religion & Politics. The Church-State Relationship: from Constantine the Great to Post-Maastricht Europe*, Vol. I, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2013